

М. МІХНОВСЬКИЙ ЯК ОДИН З ОСНОВОПОЛОЖНИКІВ НОВІТНЬОГО УКРАЇНСЬКОГО САМОСТІЙНИЦТВА, «АПОСТОЛ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ»

Л. Б. Тарасенко,

*кандидат історичних наук, доцент,
професор кафедри теорії та історії держави і права
Одеського державного університету внутрішніх справ*

Серед імен лідерів Української національно-демократичної революції 1917-1920 рр. у першу чергу завжди називаються імена Михайла Грушевського, Володимира Винниченка, Сергія Єфремова та ін. Ім'я ж Миколи Міхновського незаслужено відсувається на другий план, у навчальній літературі про нього згадується вкрай недостатньо, хоча саме представникам Української народної партії на чолі з М. Міхновським (самостійникам) передусім належала ініціатива щодо створення Української Центральної Ради. То ж є сенс сьогодні з'ясувати актуальність досить суперечливих, на думку деяких дослідників, засад ідейної спадщини Миколи Міхновського щодо самостійності України.

На формування самостійницьких поглядів Міхновського мало значний вплив сімейне середовище. Наш сучасник, київський журналіст Станіслав Міхновський, правнук старшого брата М. Міхновського Юрія (сам Микола Міхновський нащадків не залишив) досліджує історію своєї сім'ї. Прадід та його брати народилися в сім'ї сільського священика отця Івана, церква якого знаходилася біля маєтку Миколи Марковича. Своїх дітей Іван віддавав у світські навчальні заклади, незважаючи на традицію духовної освіти у сім'ї. Сини Міхновського закінчували прилуцьку гімназію, а згодом – київський університет. Родина Міхновських спілкувалася з найвидатнішими постатями українського національного руху. Завдяки близькості до Марковичів зналася з Тарасом Шевченком. І хоча сам М. Міхновський народився через певний час після смерті Т. Шевченка (у 1873 р.), багато чув розповідей про нього і навіть сфотографувався у війсьній формі, фактично копіюючи відомий шевченківський образ [1].

Маючи 18 років від народження, М. Міхновський став одним із ініціаторів створення таємного «Братства тарасівців» у 1891 р., діяльність якого було припинено репресивними заходами самодержавства. Після закінчення університету він працював адвокатом у Харкові, прославився захистом учасників селянських заворушень[2, с. 134].

На Шевченківських святах 19 лютого 1900 р. в Полтаві та 26 лютого 1900 р. в Харкові М. Міхновський, якому було лише 27 років, виголосив промови, що були покладені в основу програмної політичної декларації Революційної української партії «Самостійна Україна» і містили обґрунтування ідеї незалежної української держави.

Гасла, що проголошувалися в «Самостійній Україні», вносили революційний перелом у політичну думку тогочасної української інтелігенції. Ідея самостійності української держави не в'язалася з «законами суспільної еволюції», а обґрунтовувалася Міхновським, виходячи з історичних традицій української нації, її інстинкту самозбереження, невід'ємних прав українського народу на незалежне життя.

М. Міхновський виступав за повернення українцям прав, визначених Переяславською радою 1654 р., з розширенням впливу на етнографічну українську територію: «Одна, єдина, нероздільна, вільна самостійна Україна від Карпат аж по Кавказ». Самостійність, на думку Міхновського, можна було вибороти силою зброї. Він виступив проти марксистської теорії класової боротьби, наголосивши, що не класи, а нації стають до революційних змагань. Державну самостійність М. Міхновський вважав головною умовою існування нації, а національну незалежність — національним ідеалом у сфері міжнаціональних відносин.

У Харкові промова викликала у присутніх шок, а потім переляк. І це не дивно, бо у тодішній колонії двох імперій більшість українських інтелектуалів (і деякий час навіть Леся Українка і Дмитро Донцов!) вірили в соціалізм і сподівалися на майбутню демократичну федеративну Російську республіку. Як бачимо, політична думка Миколи Міхновського линула набагато попереду думок його сучасників, навіть багатьох однопартійців, які згодом виступили із критикою брошури М. Міхновського,

важаючи її твердження помилковими та шкідливими, «надиханими крайнім шовінізмом»[3].

Міхновський розглядав українську національну ідею як самодостатню, відокремлену від загальноросійської, вважав за необхідне здобуття Україною політичної незалежності та досягнення соборності без огляду на можливі конфлікти і в якнайшвидший час, лідерство української інтелектуальної еліти в боротьбі (коли треба, то й збройній) за державну незалежність.

Міхновський проголошує ідеї, на перший погляд, близькі до націонал-соціалізму, наприклад: «Україна для українців...», хоча нам необхідно розуміти ці слова з висоти сьогодення, оскільки в той час український народ – один із найбільших народів Європи – не мав власної державності й був розірваний між імперіями. Політолог і літератор Василь Іванишин висловлює таку думку про цей лозунг Міхновського: «Гасло «Україна для українців» має не реакційний і не ксенофобський, а національно-захисний характер. Інша річ, що, на думку багатьох великих «інтернаціоналістів», українці не мають ніякого права захищати свої національні інтереси, бо це може спричинити певні труднощі для тих, що звикли розглядати їх як покірну робочу худобину, котра має право жити і їсти, щоб могла працювати на чергового «благодійника», але ж не більше!..»[4].

У публіцистиці 1905 р. «Націоналізм і космополітизм» Міхновський наголошує на відмінності націоналізму (національного шовінізму) пануючих націй як системи винародовлення і націоналізму гноблених народів, який він розглядає як захист права боротися за своє людське «Я». На думку Міхновського, націоналізм пануючих націй під гаслами космополітизму відбирає останні сили з націй поневолених – їхню інтелігенцію, націоналізм поневолених націй є джерелом історичної творчості, несе в собі зародки народної свободи, має своїм продовженням і розвитком ідеї гуманізму й космополітизму. Здоровий націоналізм, стверджував Міхновський, покликає до історичного життя нові народи, веде до розпаду приречених історією імперій. У бракові такого націоналізму серед широкого загалу українців Міхновський бачить основну причину нещастя своєї нації. Головними опонентами Міхновського є не «чужинці», а «українофіли, що виробили релігію лояльності», українська інтелігенція, яка в попередніх своїх поколіннях не узгоджувала

свої інтереси з інтересами народу, зраджувала, покидаючи його в найгірші часи. Її репрезентанти «надали українофільству характер недonoшеної розумом етнографічної теорії». Саме «українофіли» зробили український рух чимось смішним і ганебним і тим самим відштовхнули від українства «цілу молоду Україну». Без інтелектуального та чуттєвого резонування чергового молодого покоління на політичний зміст національної ідеї державне незалежнення України неможливе [5, с. 161-162].

Самостійництво Міхновського було для тодішнього українського суспільства подвійно екзотичним. По-перше – своєю увагою до української державницької традиції, до свободи і прав особи, до «стародавньої культурності української нації». По-друге – своєю подібністю до тодішніх національних рухів в інших центральноєвропейських колоніях чотирьох імперій. Власне, «Самостійна Україна» і починається констатацією переходу тих визвольних рухів до свого завершального етапу – «уоружених повстань зневолених націй проти націй-гнобителів» [3].

«Ми йдемо до повстання, до оружного повстання за визволення українського народу з під економічного та національного рабства, – говориться в праці. – ...Ми виходимо на боротьбу за інтереси всього народу українського... Повстання се єдина наша оборона і... ми тільки боронимось, а не нападаємо, ...бо ми підтоптані й поневолені, бо нашому життю, цілій будуччині нашого народу загрожує смерть... тоді, коли чужинці, пани наші аж тонуть у розкошах та в золоті». У нас «віднято право на працю, право на освіту на мові нашій, право на розвит культурний». Причини зневоленого становлення українців Міхновський бачив в експлуатації чужинців, яким належали «всі добра на Україні». «Ціла купа народів: москалі, ляхи, німці, мадяри, – відзначала “Самостійна Україна”, – сидять на нашому народові як паразити, їдять хліб, зароблений кривавим його потом, розкошують у країні, де тубольців повернуто в рабів – цілий нарід рабів – і не хочуть признати за українцями їхніх прав, крім права вмерти [6, с. 36].

У Києві у липні 1917 року під проводом М. Міхновського почалося повстання «самостійників», яких обував зміст II Універсалу Української Центральної Ради. Вони вимагали від Центральної Ради негайного проголошення незалежності України. Але Центральна Рада не лише відкинула цю вимогу, але й за

допомогою російських військ придушила повстання «самостійників», про що Володимир Винниченко – голова Генерального Секретаріату доповів російському Тимчасовому уряду. Частина «самостійників» була ув'язнена, а частина, у тому числі й Міхновський, відправлена на фронт. А вже в січні 1918 р. та ж сама Центральна Рада проголосила незалежність України, але було вже пізно: армії радянської Росії захопили Донбас, Слобожанщину і загалом мало не все Лівобережжя.

У Миколи Міхновського були доволі натягнуті стосунки з більшістю українських діячів. Він був безкомпромісною людиною і дуже не любив дурнів. Він був освічений, знав собі ціну. Був дуже вразливим. Він розумів Україну у своєму баченні. Він наклав на себе руки 1924 року після кількадечних допитів НКВС (за іншою версією, це не було самогубство). Очевидно Міхновський переконався, що подальша боротьба за самостійність України вже не можлива. Оскільки він був сам по собі, то і вирішив цю проблему, як Сократ. Він був самодостатнім і сам вирішував що робити з Україною – чи продовжувати боротися, чи накласти на себе руки. Він і був «Україна». Міхновський у собі втілював ідею того українського Едему, який він вкладав у поняття самостійної держави[1].

Самостійницькі ідеї концепції Миколи Міхновського ввійшли в обіг серед мислячих українців і дали плоди через сто років по своєму формулюванні, не загубившись у часі та серед розпачу страшних історичних подій. Напередодні 2004 року ніхто не вірив, що в Україні загалом можливі масові виступи проти консервативної та корумпованої влади. У 2013-2014 рр. мало хто думав, що суспільство повстане вдруге. Але механізми спротиву спрацювали: нація й зараз, через величезні труднощі, продовжує доводити, що вона хоче бути і буде демократичною. На обох Майданах і зараз, на Східному фронті, можна відмітити солідарну дію всіх соціальних прошарків і всіх етносів нашої держави, котрим важить Україна й котрим важливо, щоб вона була «самостійна та демократична», як те й заповідав Микола Міхновський.

Література

1. Міхновський С. «Це був Гітлер без жахливих наслідків» - правнук розповів про творця українського націоналізму [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://gazeta.ua/articles/history/_ce-buv-gitler-bez-

zhahlivih-naslidkiv-pravnuk-rozpoviv-pro-tvorcya-ukrayinskogo-nacionalizmu/425929

2. Лисий І. Міхновський Микола Іванович. Філософська думка в Україні: Біобібліографічний словник. К., 2002. С. 134-135.

3. Пономарьов В. Нероздільна, вільна, самостійна. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/58778>

4. Іванишин В. Нація. Державність. Націоналізм. Дрогобич: вид-во «Відродження», 1992. 176 с.

5. Міхновський М. Націоналізм і космополітизм у кн. Націоналізм: антологія / Наук. т-во ім. В'ячеслава Липинського; упоряд. О. Проценко, В. Лісовий ; літ. ред. Л. Білик. Київ: Смолоскип, 2000. 858 с.

6. Міхновський М.І. Самостійна Україна. К.: Діокор, 2002. 80 с.